

45 שנה לשלום עם מצרים: המלחמה ברצועת עזה הדגימה את חולשותיו, אך גם את חוסנו

הייסם חסאנין ואופיר וינטר | 8 באפריל, 2024 | גיליון 1846

בימים אלה מלאו 45 שנים לשלום בין ישראל למצרים, בצל טבח ה-7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו. אירועי החודשים האחרונים הציבו את שתי המדינות בפני אחד המבחנים הקשים שידעו, אך עד כה הם לא השפיעו על המתכונת האמביוולנטית המסורתית של יחסיהן: מצד אחד, נשמעו בשיח הציבורי והרשמי במצרים וב ישראל ביטויים של התלהמות, עוינות, חשדנות וחוסר אמון; ומצד שני, נמשכו הדיאלוג הביטחוני השקט, המחויבות ההדדית להסכם השלום וההפנמה של האינטרסים האסטרטגיים הכרוכים בו. שניות זו, אף שהפכה במרוצת השנים חלק אורגני מ"השלום הקר", אינה מצב בריא. על קהיר וירושלים לשקוד – בעזרת ידידותיהן – על בניית מתכונת יחסים משופרת שתיטיב לשרת את האינטרסים הביטורליים והאזוריים שלהן, הן במהלך המלחמה והן ביום שאחריה.

ב-7 באוקטובר היו בישראל שציפו לגינוי מצרי נחרץ לטבח שביצע חמאס, תנועת הבת של האחים המוסלמים, ומי שהזינה עד לא מכבר את הטרור נגד צבא מצרים בחצי-האי סיני. קהיר, מצדה, [הסתפקה](#) בקריאה לישראל לרסן את תגובתה והטילה עליה את האחריות להסלמה. בניגוד לסגנון המתון שמאפיין לרוב את הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי, הוא הזהיר מפני בהפגנות המוניות אם ישראל תפעל להעביר פלסטינים לסיני, ובהמשך אף כינה את ישראל ["שלטון הכיבוש"](#). בכירי ממשל מצרים [אימצו](#) את הקו הנוקשה שהציג, ונציגים מטעם מצרים [התנגחו](#) בישראל בדיונים באו"ם ובבית הדין הבינלאומי לצדק בהאג.

בה בעת, ביקורת חריפה ולא אופיינית הוטחה במצרים מהצד הישראלי. שר האוצר, בצלאל סמוטריץ', [האשים](#) את קהיר "באחריות לא מבוטלת" לאירועי ה-7 באוקטובר. [לטענתו](#), במשך שנים מצרים "אפשרה בהעלמת עין את ההתחמשות המטורפת של חמאס", ולפיכך מעורבותה היחידה בעתיד עזה תתבטא בכך שתאפשר לתושבי הרצועה לצאת אליה ודרכה למדינות אחרות. לחרדתה של מצרים, שרים, פוליטיקאים ופובליציסטים ישראלים [קראו](#) להעתקת אוכלוסיית עזה, או חלקים ממנה, לשטחה - צעד שנתפס בקהיר כחציית קו אדום וכאיום על ביטחונה הלאומי.

חרף מסרי הרגעה פומביים ושקטים שהועברו מירושלים לקהיר, ניכר כי המשטר המצרי פקפק בכך שישראל יכולה להשלים את פירוק חמאס מנשקו מבלי שהדבר יוביל – בטעות או במתכוון – לנהירת פליטים למצרים, ומשכך [שיגר](#) מסרי אזהרה לישראל בדבר ההשלכות המסוכנות של פעולה בסמוך לגבול רפיח. בנוסף, הרטוריקה הביקורתית כלפי ישראל שיקפה את שאיפתו של א-סיסי להגן על דימויו ברחוב המצרי והערבי מול קולות רדיקליים של מדינות דוגמת איראן ושל גורמי אופוזיציה אסלאמיסטיים, שהאשימו את המשטר המצרי בהפניית גב לפלסטינים.

המלחמה גם חשפה את השסע הקיים בחוגי הממשל בקהיר בין המעטים הרואים בישראל שכנה מועילה, לבין הזרם המרכזי שממשיך לאמץ עמדות פופוליסטיות ועוינות בעלות גוון נאצריסטי ואף אסלאמיסטי. דוגמה לדיכטומיה היא הפער בין דברי ראש רשות ההסברה המצרית, צ'יא' רשואן, [שהזהיר](#) בינואר שכיבוש ישראלי של ציר פילדלפי יאיים על יחסי השלום בין המדינות, לבין דברי שר החוץ סאמח שוכרי, [שהדגיש](#) כעבור שבועות מספר את המחויבות המצרית הבלתי מעורערת לשלום.

השיח שאליו חשופים המצרים בכלי התקשורת הממסדיים אינו מיטיב את התמונה. פרשנים צבאיים [נוטים](#) להתייחס לחמאס כתנועת התנגדות לגיטימית. אל-אזהר, מוסד הדת המוביל בעולם הסוני, מאמץ רטוריקה אנטי-ישראלית המזכירה את זו של האחים המוסלמים. ביום הטבח, עוד בטרם הגיב עליו צה"ל, [שיבח](#) אל-אזהר את פעולת הטרור של חמאס, ומאז ואילך מנהל קמפיין השחרה שיטתי נגד ישראל. חברת התקשורת "אל-מתחדה", הנמצאת בבעלות המודיעין הכללי המצרי, [הפיקה](#) לרגל הרמדאן סדרת דרמה אנטי-ישראלית, לאחר מספר שנים שבהן לא שודרו במצרים בחודש המוסלמי הקדוש תכנים ברוח זו. ביטויים אנטישמיים [מקבילים](#) גם הם במה נרחבת בחלק מכלי התקשורת במצרים.

במקביל, מעטים הם אנשי התקשורת והאינטלקטואלים המצרים המעזים למתוח ביקורת גלויה, נחרצת וחד-משמעית על מעשי חמאס ב-7 באוקטובר. למעשה, מרבית הזוועות שביצע חמאס ביום הטבח כלל לא דווחו במדיה הרשמית במצרים. תומכים בזכותה של ישראל להגן על עצמה הושתקו, מצאו עצמם תחת מתקפה ציבורית עזה ובמקרה אחד אף [נאלצו](#) חוקרת לצאת את מצרים מחשש לביטחונה האישי. מנגד, קריאות לחרם על ישראל ועל חברות בינלאומיות התומכות בה התפשטו במצרים. מעל מיליון מצרים התקינו את האפליקציה "קצי'תי" ("העניין [הפלסטיני] שלי"), לסימון עסקים שיש להחרים, תופעה שהובילה [לפיטוריהם](#) של אלפי עובדים מצרים.

עוגני השלום בעת משבר

חרף המתחים המורגשים ביחסי המדינות מאז ה-7 באוקטובר, שיתוף הפעולה הצבאי האינטימי שפיתחו לאורך העשור החולף סביב ביטחון הגבולות והמאבק בטרור עמד לזכותן גם בעת המשבר הנוכחית. בראשית המלחמה, כאשר ירי ישראלי [זלג בשוגג](#) למצרים, דובר צבא מצרים לא רק שלא הביע זעם, שעלול היה לגרור תגובה ציבורית מסלימה, אלא הוציא הודעה מאוזנת להרגעת הרוחות.

בעוד שככל הידוע לא התקיימה מאז פרוץ המלחמה שיחה בין מנהיגי המדינות, [דווח](#) על משלחות ביטחוניות רמות דרג, ישראליות ומצריות, שנעו בין ירושלים לקהיר ועסקו בתיאום בין הצבאות, ביצירת מנגנון להכנסת סיוע הומניטרי ממצרים לעזה לאחר בידוקו הביטחוני בישראל, וכמובן - בתיווך בעסקאות החטופים. בעוד שלקטר יש השפעה על הנהגת חמאס בדוחה, כמו גם עוצמות פיננסיות ותקשורתיות, אין בנמצא תחליף לתרומתה של מצרים למאמצים לשחרור החטופים נוכח מיקומה הגיאוגרפי, קשריה הישירים עם הפלגים בעזה ומנופי הלחץ המצויים ברשותה. מצרים – בניגוד לקטר – גם חולקת עם ישראל את הסלידה העקרונית מחמאס ומהמודל האסלאמיסטי שהוא מייצג.

זאת ועוד, המלחמה העניקה לקהיר מעמד מדיני אזורי מוביל בזירה הישראלית-פלסטינית, שכמוהו לא היה לה שנים. נוכח עשור של קיפאון במשא ומתן הישראלי-פלסטיני דרך תפקידה של מצרים כמתווכת לשלום, בעוד אנקרה, דוחה וטהראן אתגרו את השפעתה ברצועת עזה דרך מימון, אירוח ואימון פעילי חמאס. בנסיבות אלו הסתפקה קהיר בתיווך בין ישראל לפלגים הפלסטינים בעזה ובמעורבות בשיקום הרצועה אחרי סבבי לחימה. שוליותה האזורית גברה לאחר "הסכמי אברהם", כאשר מדינות השלום החדשות סטו בחדות ממתכונת השלום הקר שהכתיבה. וושינגטון וירושלים התמקדו בהרחבת מעגל השלום עם מדינות השלום החדשות והקדישו פחות תשומת לב למדינה הערבית הראשונה שפרצה לקראתו את הדרך. מציאות זו הולכת ומשתנה על רקע המלחמה ברצועת עזה, וסביר שכך יהיה גם בהסדרים שיתגבשו לאחריה.

נראה שכלל ישראל תתקדם במערכה מול חמאס ותרגיע את החששות המצריים מטרנספר של פליטים עזתיים, ישפיע הדבר לטובה על השיח במצרים, ולו במעט. שר החוץ שוכרי [תקף](#) בפברואר את חמאס בציינו שהארגון נמצא "מחוץ לקונצנזוס הפלסטיני". דברים אלה משקפים את העמדה ההיסטורית של מצרים מאז ההפיכה ברצועה ב-2007, אך גם עשויים להעיד על הכרתה הראשונית במעמדו הנחלש של הארגון בזירה הפלסטינית. בנוסף, דובר משרד החוץ המצרי, אחמד אבו-ז'יד, [הבחין](#) בין הצהרות המגיעות מפוליטיקאים מקצה הקשת הפוליטית בישראל לבין הקו הרשמי של ממשלתה.

נקודת אור נוספת היא הקשרים הכלכליים בין מצרים לישראל, בפרט בתחום האנרגיה, שנמשכים כסדרם גם בתקופת המלחמה. למרות עצירה זמנית של זרימת הגז מישראל למצרים בראשית הקרבות, הקשרים חזרו עד מהרה למסלולם ותוכניות להרחבתם העתידית נמשכות במרץ. ייבוא הגז הישראלי למצרים [רשם](#) עלייה של 25 אחוזים ב-2023, והוא אמור לגדול בשנים הבאות בכפוף להרחבת תשתיות ההולכה. למרות הקריאות לחרם כלכלי, בפועל נתח משמעותי מהגז שעליו נסמכת מצרים לצרכי בישול וחשמל – גם במהלך חודש הרמדאן האחרון – זורם מישראל, לרווחת שני הצדדים.

המלצות

המלחמה מהווה תזכורת חיונית לערכו של השלום ולאינטרס של הצדדים בשימורו. על מצרים למתן את הרטוריקה האנטי-ישראלית שנקטה בששת החודשים האחרונים, לעיתים בהכוונה מגבוה. רטוריקה כזו אינה תורמת למאמצים להשכנת שלום אזורי, אלא מוסיפה שמן למדורה הרוחשת בימים אלה בדעת הקהל במצרים ובמדינות ערב. יתרה מכך, ביטויים של שנאה נגד ישראל והיהודים משרתים את סדר היום של האחים המוסלמים, איראן והציר המערער את היציבות האזורית. עמדה מצרית מאוזנת, כזו שתגנה את חמאס – יוזם המלחמה – על מעשיו, ותצביע בד בבד על טעויות הנוגעות להתנהלותה של ישראל בעבר ובהווה בזירה הפלסטינית ובמאבקה בטרור, תהיה מועילה והוגנת יותר.

ישראל מצדה נדרשת לגלות יתר רגישות לחששות ולאינטרסים של מצרים בעזה ובסיני ולשיקולי דעת הקהל העומדים לנגד עיני מנהיגיה. כניסה ישראלית מאסיבית לרפיח צריכה להיעשות בתיאום עם קהיר ו-וושינגטון, ורק לאחר בחינת יתר החלופות. כמו כן, מוטב לישראל להימנע מהתבטאויות פומביות שעלולות להביך את מצרים. עליה להעדיף פתרונות שיושגו

בדיאלוג שקט עם קהיר גם אם כשצה"ל ייכנס לרפיח הוא ייתקל במנהרות ששימשו את חמאס להברחת נשק ממצרים לעזה.

מדינות המפרץ הפרגמטיות, בראשן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, שלהן אינטרס בסיום שלטון חמאס בעזה ובסלילת נתיבים לפתרון הבעיה הפלסטינית, יכולות להגיש סיוע פיננסי למצרים בשיקום עזה ולתרום למאמצי העצב מציאות שתבטיח יציבות ארוכת טווח ברצועה, בזירה הפלסטינית ובאזור.

על וושינגטון לעודד אף היא את מצרים לקחת עמדת הובלה בסוגיות ישראליות-פלסטיניות ולהעדיף על פני מדינות פרו-אסלאמיסטיות, בפרט טורקיה וקטר, שמעוניינות בשרידות חמאס ברצועת עזה. מצרים אף יכולה למלא תפקידים בהכשרת גורמי שלטון פלסטיניים חדשים בעזה ובהעברת הסיוע ההומניטרי לידיהם, בהגברת המאמצים לסיכול הברחות מסיני לעזה, מעל הגבול ומתחתיו, בשיקום עזה ובהתנעה מחדש של שיחות השלום בין ישראל לפלסטינים, אם וכאשר יבשלו התנאים לכך. צעדים אלה גם יחזקו את המעמד האזורי של מצרים ואת יציבותה הפנימית.

לבסוף, יחסי ישראל-מצרים ייצאו נשכרים אם יקודמו כחלק מיוזמות אמריקאיות לעידוד נורמליזציה בין ישראל למדינות ערביות ומוסלמיות נוספות. יהיה בכך לקח חשוב להוגי מתקפת ה-7 באוקטובר, ולפיו - טרור אסלאמיסטי לא יסיג את היחסים הערביים-ישראליים לאחור.

* הייסם חסנאין הוא עמית מחקר בקרן להגנת דמוקרטיה (FDD) בושינגטון. מחקריו מתמקדים ביחסיה של ישראל עם מדינות ערביות ומוסלמיות; אופיר וינטר הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט